

**ВПЛИВ ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНИХ ПАРАДИГМ НА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК
КАТОЛИЦЬКОГО САКРАЛЬНОГО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА : ПЕРІОД ПАТРИСТИКИ І
РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ**

У статті розглянуто особливості філософського та релігійного дискурсу патристики і раннього середньовіччя, під впливом яких формувалася і розвивалася католицька сакральна музична традиція.

Здійснено аналіз впливу релігії і філософії на музику як культурне явище і як на засіб осягнення християнських істин, цінностей, способу життя. Окреслено, яким чином ті чи інші філософсько-релігійні напрями, тенденції, ідеї та традиції позначилися на католицькому музичному сакральному мистецтві.

Ключові слова: релігія, філософія, неоплатонізм, мистецтво, благодать, церква, музичний вплив, естетика.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Релігійний культ як один із структурних елементів релігійної системи серед інших засобів формування свідомості віруючих і впливу на неї використовує релігійне (сакральне) мистецтво, однією із форм якого є музика. Музика формує і розкриває внутрішній духовний потенціал людини, спрямовує її думки і почуття у сферу небесного, Божественного. Крім того, сакральні музичні твори – це один із засобів, який у загальнодоступних зовнішніх формах може донести до людей християнські істини, цінності, прагнення тощо. Наближеність мистецтва до осередків духовного життя або віддаленість від них обумовлює духовну насиченість і повноту музичного твору.

Оскільки мистецтво не існує окремо від суспільних і культурних процесів, воно піддається їх впливу безпосередньо. Тому для здійснення філософсько-релігієзнавчого аналізу католицького сакрального музичного мистецтва важливим є визначення тих філософських і релігійних парадигм, які певною мірою здійснили вплив на формування і розвиток католицького музичного сакрального мистецтва.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Наукові розвідки у сфері християнської сакральної музики здійснювалися представниками різних гуманітарних дисциплін. Даній проблематиці присвячені наукові розвідки вітчизняних музикознавців, які, в свою чергу, мають різні напрями досліджень. Так, у площині музикознавства можна виокремити етномузикознавство, медієвістику, дослідження барокової доби й історії виникнення та розвитку партесного співу у православ'ї, дослідження творчої спадщини окремих творців української сакральної музики і їх впливу на подальший її розвиток, дослідження історії сакральної музики в Україні, онтологію музичного мистецтва як такого та християнського, зокрема. Серед праць дослідників-музикознавців зазначимо доробок В. Гошовського, О. Зосім, Ю. Медведик, Л. Романської (Зайцевої), Н. Герасимової-Персидської, Б. Кудрик, О. Цалай-Якименко, А. Єфіменко та інші.

Сакральну культуру, а також духовність як філософсько-релігієзнавчу категорію на пострадянському просторі досліджували філософи й релігієзнавці: М. Попович, А. Колодний, Б. Любовик, Г. Лозко, І. Харитон, У. Барановська, В. Бодак, В. Лубський, В. Федотова. Серед дослідників християнської сакральної музики чимало теологів: В. Мартинов, Г. фон Бальтазар, К. Барт, Г. Кюнг, Л. Дукан тощо.

Безпосередньо дослідженням католицької музики присвячені наукові розвідки музикознавців О. Зосім, Ю. Медведика – щодо католицької духовної пісні на східнослов'янських та українських землях, А. Єфіменко – щодо естетичного та літургічного аспектів католицької меси ХХ ст., а також католицьких теологів С. Тишкевича та В. Данилова.

Отже, дослідження християнської сакральної музики, і католицької зокрема, здійснювалося в межах різноманітних наукових напрямків, кожен з яких надає розуміння цього культурного пласту під особливим науковим кутом.

Історичному і культурному розвитку західноєвропейської музичної культури присвячені більш ранні дослідження Л. Карсавіна, В. Шестакова, Т. Ліванової.

Метою статті є аналіз основних тенденцій у філософському і релігійному просторі патристики і раннього середньовіччя, під впливом яких формувалася і розвивалася католицька сакральна музична традиція.

Основними дослідницькими завданнями статті є: визначення витоків впливу релігії або філософії на формування та розвиток католицької сакральної музичної традиції; з'ясування, впливу яких філософських та релігійних ідей, тенденцій та традицій піддавалося музичне мистецтво католицької церкви в період патристики й раннього середньовіччя; визначення того, яким чином філософські

тенденції патристичного періоду і періоду раннього середньовіччя позначилися на католицькій сакральній музиці.

Виклад основного матеріалу. Основним рушієм католицького мистецтва, за С. Тишкевичем, є прагнення у загальнодоступних зовнішніх формах донести до людей "найпіднесеніші християнські істини, духовні пориви і настрої" [1]. Вираження божественного елементу в християнстві, на думку теолога, його духовна насиченість залежить від його близькості до осередків духовного життя, до яких відносяться Євхаристія, чернецтво та церковна дисципліна. І навпаки, чим менше мистецтво було зосереджено на цих важливих елементах християнського життя, тим більш світським воно ставало. Це безпосередньо стосується й музики як одного з провідних видів церковного мистецтва.

На музику як культурне явище релігія впливає безпосередньо. Католицька культура не є винятком. Цей вплив витікає з самої суті християнства: прагнення до внутрішньої досконалості, яке полягає у наслідування Христу, в обоженні людини, що досягається єдністю людини з Богом через освячуючу благодать [2]. Така благодать Божа:

1) відновлює головування розуму і свободи волі над почуттями, що можливо лише завдяки керуванню істиною, що власне і робить людину вільною;

2) завдяки освячуючій благодаті людина стає Божим дитям, що дає можливість отримати дари Святого Духу; це в свою чергу уможливує більш результативне пізнання істини і прояв її;

3) освячення благодаттю Божою формує досвід молитовного життя, так званої "практики абстрактного мислення, зосередження на абстрактному" [2], тобто на Богові;

4) освячення окремої людини призводить до виникнення довіри між людьми, тобто виправляє соціальні стосунки.

Осередками заглиблення в освячуючу Божу благодать в католицькій церкві, як і в православній, були монастирі. Саме там ченці заглиблювалися у Слово Боже, молитовне життя і аскезу, щоб досягти єдності з Богом. І саме монастирям християни західної і східної традицій зобов'язані розвитку мистецтва і музики зокрема.

Освіченість була характерною рисою західного чернецтва. Таким чином, воно від свого початку стає своєрідним культурним і культуротворчим центром Західної Європи [3]. Так, наприклад, в VII ст. ювеліром св. Елуа за підтримки франкського короля Хільперіка було засновано в Соліаку монастирі, де ченці присвятили себе заняттям мистецтвами. А імператор Карл Великий в кінці VIII – на початку IX ст. розгорнув за допомогою чернецтва роботу з розвитку мистецтв, завдяки яким сподівався здійснити перетворення в імперію. За його підтримки при абатствах, кафедральних соборах і в приходах створювалися школи, для яких головним радником імператора єпископом Турським було створено програму тривіум і квадрівіум. Так, до квадрівіуму поряд із такими предметами як арифметика (математика), геометрія (наука про землю), наука про всесвіт і небесні тіла входила музика – наука про тони, гармонію та музикологія. Отже, музика посідала значне місце в церковній освітній програмі, а монастирі, абатства та інші церковні інституції стали осередком вивчення, творення й розвитку музики.

Вивчення музики як окремого шкільного предмету мало велике значення для розвитку її як самостійного мистецького жанру. До IX ст. богослужіння католицької церкви супроводжувалося амвросіанським та григоріанським піснеспівами – хоралами. Але музика цих часів створювалася і виконувалася лише виходячи із музичного відчуття тексту автором або виконавцем твору. Проте на цій основі музика як мистецтво не могла розвиватися. І вже в IX ст. фландрійським монахом Губальдом вперше було використано лінії для позначення висоти нот. Ним же були зроблені перші спроби створення багатоголосся – на той час це було двоголосся. В X ст. монах-бенедиктинець Гвідон Аретинський винайшов шкалу тональності, дав назву октавним звукам, відкрив закони гармонії, винайшов систему музичних ліній і музичних ключів.

Отже, церква потребувала музики, яка була б більш легкою у виконанні, що сприяло розвитку церковної музики як окремого мистецького жанру.

Основною тематикою католицького мистецтва завжди були біблійні тексти і сюжети, а також сюжети з життя святих. Але відтворення цих сюжетних ліній завжди було в душі часу. Католицька музична традиція формувалася впродовж декількох епох, які позначилися на формі, жанрах і засобах впливу музики на людину. Крім цього, домінуючі філософські течії тієї чи іншої епохи позначалися на сприйнятті музики як елементу християнського культу і на ставленні до неї, визначенні ролі музики в духовному житті віруючих.

Середньовічний світогляд був теоцентричним і еклезиоцентричним. Подібно тому, як наука і філософія були "служницями церкви", музика також мала підпорядковуватись церковному впливу й слугувати лише інтересам християнства. Це стосувалося всіх компонент музики: ідеологічної, етичної та естетичної. Все мало підкорятися церковній доктрині. Так, патристичний і ранньосередньовічний період, з притаманним йому аскетичним духом, практично викреслив естетичну компоненту з богослужбової музики. На відміну від античних філософів і теоретиків музики, які вважали, що музика має приносити

радість, задоволення, насолоду та інтелектуальну розвагу, патристична й ранньосередньовічна естетична думка заперечувала музику, наділену такими якостями [4].

Якщо антична естетика вказувала на багатоманітні сфери впливу музики на людину (магічна, терапевтична, катарсична, виховна тощо), завдяки чому мала сформуватися вільна людина і громадянин у цілісному прояві свого характеру, то середньовічні творці церковної естетики залишили за музикою з усього різноманіття музичного етосу лише катарсичну компоненту. Згідно з їх вченням, головне призначення музики – очистити людську душу від пристрастей, бо лише така душа може бути благочестивою й мати зцілений дух. Такий спротив отців церкви проявам краси і насолоди в музиці пояснювався необхідністю захисту молодо християнської релігії від впливу на неї античної культури. Тому вони виступали з жорсткою критикою елементів цієї культури, що й визначило їх аскетичні погляди на музику.

Церква зосереджувала увагу на моральному значенні музики. Найбільше це значення підкреслювалося у здатності музики виганяти злих духів. Такий погляд на роль музики підкріплювався біблійним сюжетом про Давида і царя Саула, згідно якого Давид своєю грою на гуслах виганяв із Саула злого духа. П. Шестаков називає таке вчення отців церкви про моральне значення музики найбільш раціональним естетичним елементом. Крім цього, науковець показує розвиток сприйняття естетичної компоненти музики. Так, від обмеженої церковниками лише етичної ролі музики як такої, що призначена лише викликати покаяння та вражати злих духів починає вже допускатися чуттєвий, суто естетичний елемент. І вже в X ст. церква намагається поєднати в музиці те, що раніше було взаємовиключним: віру і почуття, мораль і насолоду. Наведемо декілька цитат отців церкви за працею П. Шестакова. Василій Кесарійський про релігійно-педагогічну роль музики: "Нехай язик співає, а розум нехай старанно роздумує над смислом піснеспіву, щоб у співі брали участь твій дух і твій розум" і про призначення музики: "Бесіда на псалом І. Про призначення музики Дух святий побачив, наскільки обтяжливий роду людському шлях добродітності і як тягнемося ми до насолоди, забуваючи про праведне життя. І як же він поступає тут? До догматів він додає солодкість мелодії, щоб ми непомітно для самих себе діставали користь від слів, що повільно і ніжно пестять слух, подібно до того як розумні лікарі, коли хворі відвертаються від дуже кислих ліків, подають їм їх в чаші, що обмазана медом. Тому і придумані для нас ці лади псалмів, щоб і діти, і люди, юні духом, захопившись співом, виховували свою душу. Адже навряд чи хто з величезного числа безтурботних людей пам'ятає апостольську або пророчу раду, слова ж псалмів співаються у будинках, і їх можна почути на площі. І як часто людина, зовсім озвіріла від гніву, тільки почує чарівливі звуки псалму, відходить від цього місця, вже приборкавши в одну мить свою люту душу" [4].

Таким чином, з одного боку, отці церкви були солідарні щодо негативного сприйняття естетичної, чуттєвої складової музики, а з другого – вони допускали ці елементи як можливість прикрасити аскетичне життя християнина того часу.

Важливу роль у становленні західноєвропейської музичної культури, яка у період патристики і раннього середньовіччя була винятково церковною, відіграло вчення про музику Блаженного Августина. Саме його вважають філософом, що справив найбільший вплив на становлення офіційного середньовічного мистецтва. Августин не заперечує естетичної краси музики і насолоди від неї, але замість зовнішньої краси зосереджується на внутрішній, на християнський ідеал. У "Сповіді", наприклад, Августин розкриває роль співу на його власний духовний стан, не заперечуючи насолоди від музики і не вважаючи спів гріхом: "Святі слова, коли їх так співають, пронизують мене побожним полум'ям, чого не трапляється, коли їх так не співають" [5: 198]. Для Августина дуже важливим є поєднання естетичної насолоди зі словом, адже саме така музика може чинити дію духовного перетворення.

Естетична спрямованість мистецтва, і музики зокрема, була зумовлена впливом неоплатонізму у філософії патристичного і ранньосередньовічного часу. Так, цим тенденціям відповідають праці ще одного римського філософа-неоплатоніка – Боеція. Він поєднував математику і музику як дві взаємодоповнюючі науки: так, математика зосереджена на пошуках істини, а музика пов'язана і з її пізнанням, з "моральнісною злагодою душі" [6: 249]. Таким чином Боецій вивів власну теорію про вплив музики на духовний світ особистості. І гармонія була для філософа такою ж наукою, як і математика.

Патристичний період і період раннього середньовіччя відповідає епохам панування романського і готичного стилів у мистецтві. Храмова музика романської і готичної епох, відповідаючи цим стилям, виражала устремління людської душі до Бога і немов би переносила віруючих у небесний світ, в Божу присутність. Це був розквіт амвросіанського та григоріанського хоралу.

Таким чином, проаналізувавши основні тенденції у філософському й релігійному просторі патристики та раннього середньовіччя, під впливом яких формувалася і розвивалася католицька сакральна музична традиція, можемо зробити такі **висновки**:

- витоки впливу релігії або філософії на формування та розвиток католицької сакральної музичної традиції полягають у самій суті християнства: прагнення до внутрішньої досконалості, яке полягає у наслідуванні Христу, в єднанні людини з Богом, що досягається єдністю людини з Богом через

освячуючу благодать, що містить в собі всі аспекти християнського життя (пізнання істини, наділення духовними дарами, молитовне життя і виправлені соціальні стосунки);

- музичне мистецтво католицької церкви в період патристики й раннього середньовіччя було піддане впливу наступних релігійних та філософських ідей, тенденцій та традицій: геоцентризм, еклесіоцентризм, аскетизм, античний платонізм та християнський неоплатонізм, середньовічна схоластика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Тышкевич С. Католичество [Электронный ресурс] / С. Тышкевич. – Режим доступа : <http://www.tvoyhram.ru/katolicizm/katolic01.html>.
2. Данилов В. О некоторых особенностях католического исповедания христианства и влияния его на историю Западной Европы (очерк) [Электронный ресурс] / В. Данилов – Режим доступа : http://veritas.katolik.ru/books/osoben_katol.htm.
3. Карсавин Л. П. Монашество в Средние века / Лев Карсавин. – М. : Высшая школа, 1992. – 184 с.
4. Шестаков В. П. Музыкальная эстетика западноевропейского средневековья и Возрождения. Памятники музыкально-эстетической мысли [Электронный ресурс] / В. Шестаков. – М. : Музыка, 1966. – 572 с. – Режим доступа : <http://early-music.narod.ru/biblioteka/estetika-mages-renais/estetika-mages-renais-02.htm>.
5. Августин (Святой) Сповідь [Текст] / Августин (Святой); пер. з латини Ю. Мушак. – К. : Основи, 1997. – 319 с.
6. История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли : В 5 т. – М. : Изд-во Академия художеств СССР, 1962. – Т. 1. – 249 с.

REFERENCES (TRASLATED & TRANSLITERATED)

1. Tyshkevich S. Katolichestvo [Catholicism] [Elektronniy resurs] / S. Tyshkevich. – Rezhym dostupu : <http://www.tvoyhram.ru/katolicizm/katolic01.html>.
2. Danilov V. O nekotorykh osobennostiakh katolicheskogo ispovedaniia hristianstva i vliyanii ego na istoriyu Zapadnoy Evropi (ocherk) [About Some Features of Catholic Creed of Christianity and Its Influence on the History of Western Europe] [Elektronniy resurs] / V. Danilov. – Rezhym dostupu : http://veritas.katolik.ru/books/osoben_katol.htm.
3. Karsavin L. P. Monashestvo v Srednie veka [Monkhood in Middle Ages] / Lev Karsavin. – М. : Visshaya shkola, 1992. – 184 s.
4. Shestakov V. P. Musikal'naya estetika zapadnoevropeyskogo srednevekovya i Vozrozhdeniya. Pamyatniki muzikal'no-esteticheskoy mysli [Musical Aesthetics of Western Europe in Middle Ages and Revival. Monuments of Musically-Aesthetic Idea] [Elektronniy resurs] / V. Shestakov. – М. : Muzika, 1966. – 572 s. – Rezhym dostupu : <http://early-music.narod.ru/biblioteka/estetika-mages-renais/estetika-mages-renais-02.htm>.
5. Avgustin (Svyatyy) Spovid` [Text] [Confession] / Avgustin (Svyatyy); per. z latyni Y. Mushak. – К. : Osnovy, 1997. – 319 s.
6. Istoriya estetiki. Pamyatniki mirovoy esteticheskoy misli : v 5 t. [History of Aesthetics. Monuments of World Aesthetic Idea] – М. : Izd-vo Akademiia hudozhestv SSSR, 1962. – Т. 1. – 249 s.

Ярош О. А. Влияние философско-религиозных парадигм на формирование и развитие католического сакрального музыкального искусства: период патристики и раннего средневековья.

В статье рассмотрены особенности философского и религиозного дискурса патристики и раннего средневековья, под воздействием которых формировалась и развивалась католическая сакральная музыкальная традиция. Осуществлен анализ влияния религии и философии на музыку как культурное явление и как на средство постижения христианских истин, ценностей, образа жизни. Показано, каким образом те или другие философско-религиозные направления, тенденции, идеи и традиции отразились на католическом музыкальном сакральном искусстве.

Ключевые слова: религия, философия, неоплатонизм, искусство, благодать, церковь, музыкальное влияние, эстетика.

Yarosh O. A. Influence of Philosophical and Religious Paradigms on the Formation and Development of Catholic Sacred Music Art: Patristic and Early Middle Ages Period.

The research deals with religious sacred musical art as one of the ways of forming the minds of believers and influence on them. Because art does not exist apart from the social and cultural processes, it is subjected to impact by indirectly or directly. Therefore, to make the philosophical and religious analysis of Catholic sacred music is important to identify those philosophical and religious paradigms, which to some extent have made impact on the formation and development of Catholic sacred art music. The materials of the research are monographs, dissertations and articles from the perspective of Catholic sacred music. The scientific method used in analysis, synthesis, description, mapping to define the principles of the basic ideas and traditions that influenced on formation and development of Catholic sacred music. The results obtained in the article describe

the features of the philosophical and religious discourse patristic and Early Middle Ages, under the influence of which formed and developed Catholic sacred music tradition. The analysis of the influence of religion and philosophy of music as a cultural phenomenon and as a means of understanding of Christian truths, values and lifestyle. It is shown how those or other philosophical and religious trends, tendencies, ideas and traditions reflected in Catholic sacred art music. The conclusions made the origins of the influence of religion or philosophy on the formation and consciousness of Catholic sacred music traditions lies in the very essence of Christianity: the desire for inner perfection, which is the following of Christ in union with God, achieved unity with God through sanctifying grace that includes all aspects of Christian life; Musical art of the Catholic Church during the patristic and Early Middle Ages were affected by these religious and philosophical ideas, trends and traditions: theocentrism, asceticism, the ancient Christian Platonism and Neo-Platonism, medieval scholasticism.

Key words: *religion, philosophy, art, plenty, church, musical influence, aesthetics.*